

LIBER XV.

POSTQUAM EGIT QUATUOR PROXIME ANTECEDENTIBUS LIBRIS DE CIVITATUM DUARUM, TERRENE AC COELESTIS EXORTU, LIBROS TOTIDEM DE EARUMDEM CIVITATUM PROCURSU SUBJUNGIT AUGUSTINUS, IDQUE ARGUMENTUM EA RATIONE AGGREDITUR, UT PRÆCIPUA CAPITA SACRÆ HISTORIÆ EODEM SPECTANTIA PERTRACTET, PRIMUM SCILICET QUINTO-DECIMO HOC LIBRO QUÆ IN GENESI LEGUNTUR A CAÏNO ET ABELE USQUE AD DILUVIUM.

CAPUT I.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diversos fines ab initio procurrentis.

I. DE FELICITATE¹ paradisi, vel de ipso paradiso, et de vita ibi primorum hominum, eorumque peccato atque supplicio, multi multa senserunt, multa dixerunt, multa litteris mandaverunt. Nos quoque secundum Scripturas sanctas, vel quod in eis legimus, vel quod ex eis intelligere potuimus, earum congruentes auctoritati, de his rebus in superioribus libris diximus. Enucleatius autem si ista querantur, multiplices atque multimodas pariunt disputationes, quæ pluribus intexendæ sunt voluminibus, quam hoc opus tempusque deposcit. Quod non ita largum habemus, ut in omnibus quæ possunt requirere otiosi et scrupulosi, paratiores ad interrogandum, quam capaciores ad intelligendum, nos oporteat immorari. Arbitror tamen satis nos jam fecisse magnis et difficillimis quæstionibus de

¹ Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 267-268.

initio vel mundi, vel animæ, vel ipsius generis humani : quod in duo genera distribuimus ; unum eorum, qui secundum hominem, alterum eorum, qui secundum Deum vivunt. Quas etiam mystice appellamus Civitates duas, hoc est, duas societates hominum : quarum est una quæ prædestinata est in æternum regnare cum Deo, altera æternum supplicium subire cum diabolo. Sed iste finis est earum, de quo post loquendum est. Nunc autem quoniam de exortu earum, sive in Angelis, quorum numerus ignoratur a nobis, sive in duobus primis hominibus, satis dictum est, jam mihi videtur eorum aggrediendus excursus, ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare cessabunt. Hoc enim universum tempus, sive sæculum, in quo cedunt morientes, succeduntque nascentes, istarum duarum Civitatum de quibus disputamus, excursus est.

II. Natus est igitur prior Caïn ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad hominum Civitatem, posterior Abel ad Civitatem Dei. Sicut enim in uno homine, quod dixit Apostolus, experimur, quia « Non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale² : » unde unusquisque, quoniam ex damnata propagine exoritur, primo sit necesse est ex Adam malus atque carnalis ; quod si in Christum renascendo profecerit post erit bonus et spiritualis : sic in universo genere humano cum primum duæ istæ cœperunt nascendo atque moriendo procurrare Civitates, prior est natus civis hujus sæculi ; posterior autem isto peregrinus in sæculo, et pertinens ad Civitatem Dei, gratia prædestinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorsum, gratia civis sursum. Nam quantum ad ipsum attinet, ex eadem massa oritur, quæ originaliter est tota damnata : sed tanquam figulus Deus, (hanc enim similitudinem non imprudenter, sed prudenter in-

¹ Gen. iv, ab initio. — ² 1. Cor. xv. 46.

introducitur Apostolus, ex eadem massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam¹. Prius autem factum est vas in contumeliam, post vero alterum in honorem; quia et in ipso uno, sicut jam dixi, homine, prius est reprobum, unde necesse est incipiamus, et ubi non est necesse ut remaneamus; posterius vero probum, quo proficientes veniamus, et quo pervenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tamen erit bonus qui non erat malus: sed quanto quisque citius mutatur in melius, hoc in se facit nominari quod apprehendit celerius, et posteriore cooperit vocabulum prius. Scriptum est itaque de Cain, quod condiderit civitatem: Abel autem tanquam peregrinus non condidit. Superna est enim sanctorum Civitas, quamvis hic pariat cives, in quibus peregrinatur, donec regni ejus tempus adveniat, cum congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes, quando eis promissum dabitur regnum, ubi cum suo principe Rege sæculorum sine ullo temporis fine regnabunt.

CAPUT II.

De filiis carnis et filiis promissionis.

UMBRA sane quædam Civitatis hujus et imago prophetica ei significandæ potius quam præsentandæ servivit in terris, quo eam tempore demonstrari oportebat, et dicta est etiam ipsa Civitas sancta merito significantis imaginis, non expressæ, sicut futura est, veritatis. De hac imagine serviente, et de illa quam significat libera Civi-

¹ Rom. ix, 21.

tate, sic Apostolus ad Galatas loquitur: « Dicite mihi, » inquit, sub lege volentes esse, legem non audistis? » Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, » unum de ancilla, et unum de libera. Sed ille quidem, » qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem » de libera, per repromissionem: quæ sunt in allegoria. » Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte » Sine in servitum generans, quod est Agar. Sina enim est » mons in Arabia, qui conjunctus est huic quæ nunc est » Jerusalem: servit enim cum filiis suis. Quæ autem sur- » sum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium » nostrum. Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non » paris, erumpe et clama, quæ non parturis: quoniam » multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. » Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus. Sed sicut tunc qui secundum carnem natus fuerat, » persequabatur eum qui secundum spiritum; ita et » nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium » ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ. Nos autem, fratres, non sumus ancillæ filii; sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit¹. » Hæc forma intelligendi de apostolica auctoritate descendens locum nobis aperit, quemadmodum Scripturas duorum Testamentorum Veteris et Novi accipere debeamus. Pars enim quædam terrenæ Civitatis imago cœlestis Civitatis effecta est, non se significando, sed alteram; et ideo serviens. Non enim propter se ipsam, sed propter aliam significandam est instituta; et præcedente alia significatione et ipsa præfigurans præfigurata est. Namque Agar ancilla Saræ, ejusque filius, imago quædam hujus imaginis fuit. Et quoniam transitorie erant umbræ, luce veniente, ideo dixit libera Sara, quæ significabat liberam

¹ Galat. iv, 21-31.

Civitatem, cui rursus alio modo significandæ etiam illa umbra serviebat : « Ejice ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac¹, » quod ait Apostolus : « Cum filio liberæ. » Invenimus ergo in terrena Civitate duas formas, unam suam præsentiam demonstrantem, alteram cœlesti Civitati significandæ sua præsentia servientem. Parit autem cives terrenæ Civitatis peccato vitiata natura, cœlestis vero Civitatis cives parit a peccato naturam liberans gratia : unde illa vocantur vasa iræ, ista vasa misericordiæ². Significatum est hoc etiam in duobus filiis Abrahæ, quod unus de ancilla, quæ dicebatur Agar, secundum carnem natus est Ismaël, alter autem de Sara libera secundum repromissionem natus Isaac. Uterque quidem de semine Abrahæ : sed illum genuit demonstrans consuetudo naturam, istum vero dedit promissio significans gratiam. Ibi humanus usus ostenditur, hic divinum beneficium commendatur.

CAPUT III.

De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fecundavit.

SARA quippe sterilis erat, et desperatione prolis, saltem de ancilla sua concupiscens per totum habere, quod de se ipsa non se posse cernebat, dedit eam foetandam viro, de quo parere voluerat, nec potuerat. Exegit itaque etiam sic debitum de marito, utens jure suo in utero alieno. Natus est ergo Ismaël, sicut nascuntur homines, permixtione sexus utriusque, usitata lege naturæ³. Ideo dictum est « Secundum carnem : » non quod ista beneficia Dei non

¹ Gen. xxi, 16. — ² Rom. ix, 22-23. — ³ Gen. xvi. per totum.

sint, aut non illa operetur Deus, cujus opifex Sapiëntia « Attingit, sicut scriptum est, a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter¹ : » sed ubi significandum fuerat Dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, sic oportuit dari filium, quemadmodum naturæ non debebatur excursibus. Negat enim natura jam filios tali commixtioni maris et foeminæ, qualis esse poterat Abrahæ et Saræ in illa jam ætate, etiam mulieribus accedente sterilitate, quæ nec tunc parere potuit, quando non ætas foecunditati, sed ætati foecunditas defuit. Quod ergo naturæ sic affectæ fructus posteritatis non debebatur, significat quod natura generis humani peccato vitiata, ac per hoc jure damnata, nihil veræ felicitatis in posterum merebatur. Recte igitur significat Isaac per repromissionem natus filios gratiæ, cives Civitatis liberæ, socios pacis æternæ, ubi sit non amor propriæ ac privatæ quodam modo voluntatis, sed communi eodemque immutabili bono gaudens, atque ex multis unum cor faciens, id est, perfectæ concors obedientia charitatis.

CAPUT IV.

De terrenæ Civitatis vel concertatione, vel pace.

TERRENA porro Civitas, quæ sempiterna non erit, (neque enim cum in extremo supplicio damnata fuerit, jam Civitas erit,) hic habet bonum suum, cujus societate lætatur, qualis esse de talibus rebus lætitia potest. Et quoniam non est tale bonum, ut nullas angustias faciat amatoribus suis, ideo Civitas ista adversus se ipsam plerumque divi-

¹ Sap. viii, 1.]

ditur litigando, bellando, atque pugnando, et aut mortiferas, aut certe mortales victorias requirendo. Nam ex quacumque sui parte adversus alteram sui partem bellando surrexerit, quærit esse victrix gentium, cum sit captiva vitiorum. Etsi quidem cum vicerit, superbius extollitur, etiam mortifera; si vero conditionem cogitans casusque communes, magis quæ accidere possunt adversis angitur, quam eis quæ provenerint secundis rebus inflatur, tantummodo mortalis est ista victoria. Neque enim semper dominari poterit permanendo, eis quos poterit subjugare vincendo. Non autem recte dicuntur ea bona non esse, quæ concupiscit hæc Civitas, quando est et ipsa in suo genere humano melior. Concupiscit enim terrenam quamdam pro rebus infimis pacem; ad eam namque desiderat pervenire bellando. Quoniam si vicerit, et qui resistat non fuerit, pax erit, quam non habebant partes invicem adversantes, et pro his rebus quas simul habere non poterant infelici egestate certantes. Hanc pacem requirunt laboriosa bella: hanc adipiscitur quæ putatur gloriosa victoria. Quando autem vincunt qui causa justiore pugnabant, quis dubitet gratulandam esse victoriam, et provenisse optabilem pacem? Hæc bona sunt, et sine dubio Dei dona sunt. Sed si neglectis melioribus, quæ ad supernam pertinent Civitatem, ubi erit victoria in æterna et summa pace secunda, bona ista sic concupiscuntur, ut vel sola esse credantur, vel his quæ meliora creduntur amplius diligantur; necesse est miseria consequatur, et quæ inerat augeatur.

CAPUT V.

De primo terrenæ Civitatis auctore fratricida, cuius impietati romanæ urbis conditor germani cæde responderit.

Primus itaque fuit terrenæ Civitatis conditor fratricida: nam suum fratrem civem Civitatis æternæ in hac terra peregrinantem invidentia victus occidit¹. Unde mirandum non est, quod tanto post in ea civitate condenda, quæ fuerat hujs terrenæ Civitatis, de qua loquimur, caput futura, et tam multis gentibus regnatura, huic primo exemplo, et ut Græci appellant ἀπειροπῶν quædam sui generis imago responderit. Nam et illic, sicut ipsum facinus quidam poëta commemoravit illorum,

Fraterno primi maduerunt sanguine muri².

Sic enim condita est Roma, quando occisum Remum a fratre Romulo romana testatur historia: nisi quod isti terrenæ Civitatis ambo cives erant. Ambo gloriam de romanæ reipublicæ institutione quærebant: sed ambo eam tantam, quantam, si unus esset, habere non poterant. Qui enim volebat dominando gloriari, minus utique dominaretur, si ejus potestas vivo consorte minueretur. Ut ergo totam dominationem haberet unus, ablati sunt socii: et scelere crevit in pejus, quod innocentia minus esset et melius. Hi autem fratres Caïn et Abel non habebant ambo inter se similem rerum terrenarum cupiditatem, nec in hoc alter alteri invidit, quod ejus dominatus fieret angustior, qui alterum occidit, si ambo domina-

¹ Gen. iv. — ² Lucan. i. Pharsal.

rentur: (Abel quippe non quærebat dominationem in ea civitate, quæ condebatur a fratre¹;) sed invidentia illa diabolica, qua invident bonis mali nulla alia causa, nisi quia illi boni sunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente seu permanente consorte possessio bonitatis; imo possessio bonitas, quam tanto latius, quanto concordius individua sociorum possidet charitas. Non habebit denique istam possessionem, qui eam noluerit habere communem; et tanto eam reperiet ampliorem, quanto amplius ibi potuerit amare consortem. Illud igitur quod inter Remum et Romulum exortum est, quemadmodum adversus se ipsam terrena Civitas dividatur, ostendit: quod autem inter Caïn et Abel, inter duas ipsas Civitates, Dei et hominum, inimicitias demonstravit. Pugnant ergo inter se mali et mali. Item pugnant inter se boni et mali. Boni vero et boni, si perfecti sunt, inter se pugnare non possunt. Proficientes autem nondumque perfecti ita possunt, ut bonus quisque ex ea parte pugnet contra alterum, qua etiam contra semetipsum. Et in uno quippe homine « Caro » concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem². » Concupiscentia ergo spiritalis contra alterius potest pugnare carnalem, vel concupiscentia carnalis contra alterius spiritalem, sicut inter se pugnant boni et mali: vel certe ipsæ concupiscentiæ carnales inter se duorum bonorum, nondum utique perfectorum, sicut inter se pugnant mali et mali, donec eorum, qui curantur, ad ultimam victoriam sanitas perducatur.

¹ Gen. iv. — ² Gal. v. 17.

CAPUT VI.

De languoribus, quos ex pœna peccati etiam cives Civitatis Dei in hujus vitæ peregrinatione patiuntur, et a quibus Deo medente sanantur.

Languor est quippe iste, id est, illa inobedientia, de qua in libro quarto-decimo disseruimus, primæ inobedientiæ supplicium; et ideo non natura, sed vitium: propter quod dicitur proficientibus bonis, et ex fide in hac peregrinatione viventibus: « Invicem onera vestra » portate, et sic adimplebitis legem Christi¹. » Item alibi dicitur: « Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, » suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne » quis malum pro malo alicui reddat². » Item alio loco: « Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui » spiritales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, intendens te ipsum, ne et tu tenteris³. » Et alibi: « Sol non occidat super iracundiam vestram⁴. » Et in Evangelio: « Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter » te et ipsum solum⁵. » Item de peccatis, in quibus multorum cavetur offensio, Apostolus dicit: « Peccantes coram » omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant⁶. » Propter hoc et de venia invicem danda, multa præcipiuntur, et magna cura, propter tenendam pacem, sine qua nemo poterit videre Deum⁷: ubi ille terror est, quando jubetur servus decem millium talentorum reddere debita, quæ illi fuerant relaxata, quoniam debitum denariorum centum

¹ Gal. vi. 2. — ² 1 Thess. v. 14, 15. — ³ Gal. vi. 1. — ⁴ Ephes. iv. 26. — ⁵ Matth. xviii. 15. — ⁶ 1 Tim. v. 20. — ⁷ Hebr. xii. 14.

conservo suo non relaxavit. Qua similitudine proposita, Dominus Jesus adjecit, atque ait: « Sic et vobis faciet » Pater vester coelestis, si non dimiseritis unusquisque » fratri suo de cordibus vestris¹. » Hoc modo curantur cives Civitatis Dei in hac terra peregrinantes, et paci supernae patriae suspirantes. Spiritus autem sanctus operatur intrinsecus, ut valeat aliquid medicina, quae adhibetur extrinsecus. Alioquin etiamsi Deus ipse utens creatura sibi subdita in aliqua specie humana sensus alloquatur humanos, sive istos corporis, sive illos, quos istis simillimos habemus in somnis, nec interiore gratia mentem regat atque agat, nihil prodest homini omnis praedicationis veritatis. Facit autem hoc Deus a vasis misericordiae irae vasa discernens, dispensatione qua ipse novit multum occulta, sed tamen justa. Ipso quippe adjuvante mirabilibus et latentibus modis, cum peccatum quod habitat in membris nostris, quae potius jam poena peccati est, sicut Apostolus praecipit, non regnat in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec ei membra nostra velut iniquitatis arma exhibemus², convertitur ad mentem non sibi ad mala, Deo regente, consentientem; et eam regentem tranquillius nunc habebit postea sanitate perfecta atque immortalitate percepta homo sine ullo peccato in aeterna pace regnabit.

¹ Matth. xviii, 35. — ² Rom. vi, 12.

CAPUT VII.

De causa et pertinacia sceleris Cain, quem a facinore concepto nec Dei sermo revocavit.

I. Sed hoc ipsum, quod sicut potuimus exposuimus, cum Deus locutus esset ad Cain eo more, quo cum primis hominibus per creaturam subjectam velut eorum socius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nonne conceptum scelus in necando fratre etiam post verbum divinae admonitionis implevit? Nam cum sacrificia discrevisset amborum, in illius respiciens, hujus despiciens, quod non dubitandum est potuisse cognosci signo aliquo attestante visibili; et hoc ideo fecisset Deus, quia mala erant opera hujus, fratris vero ejus bona; contristatus est Cain valde, et concidit facies ejus. Sic enim scriptum est: « Et dixit Dominus ad Cain: Quare tristis factus es, et » quare concidit facies tua? Nonne si recte offeras, recte » autem non divides, peccasti? Quiesce: ad te enim conversio ejus, et tu dominaberis illius¹. » In hac admonitione quam Deus protulit ad Cain, illud quidem quod dictum est: « Nonne si recte offeras, recte autem non » divides, peccasti, » quia non elucet cur vel unde sit dictum, multos sensus peperit ejus obscuritas, cum divinarum Scripturarum quisque tractator secundum fidei regulam id conatur exponere. Recte quippe offertur sacrificium, cum offertur Deo vero, cui uni tantummodo sacrificandum est. Non autem recte dividitur, dum non discernuntur recte vel loca, vel tempora, vel res ipsae quae

¹ Gen. iv, 6, 7, juxta lxx.